

БЪЛГАРСКИ ЛИТЕРАТУРНИ СЮЖЕТИ И ТЯХНАТА ЕВРОПЕЙСКА МИГРАЦИЯ (Митологията на пещерата – Театърът на планината – Поезията на морето)

МОТИВЪТ МОРЕ У ХРИСТО ФОТЕВ И В СЛОВЕНСКАТА МОДЕРНИСТИЧНА ПОЕЗИЯ

**Андраж Стевановски,
докторант във Философския факултет на Люблянския университет
Научен ръководител: проф. дфн Людмил Димитров**

Във всяка национална култура определени мотиви преобладават над други. Като се има предвид, че говорим за национална култура, а не само за поезика, е важно да поясня, че тези мотиви са обусловени културно, икономически и геополитически. Така че в настоящата беседа няма да разглеждам детайлно емоциите или чувствата, които по някакъв начин са доминиращи мотиви и теми в поезията, а по-скоро морето, започвайки от гледната точка на националната култура.

През 2023 г. завърших Философския факултет на Люблянския университет с тема на магистърската си теза: „*Поезията и поетиката на Христо Фотев*“. Изследвах поезията на каноничния модерен български поет, за когото парадоксално малко е писано. Фотев е поет на морето, Бургас и любовта. Това са три ключови мотивно-тематични точки, характеризиращи неговата поезика.

Роден е на 25 март 1934 г. в Истанбул и умира на 27 февруари 2002 г. в Бургас. Започва да пише след периода на сталинската цензура през 50-те години на миналия век, време, през което новата българска литература се еманципира. Тогава в литературата все още се усеща отражението на политическата ситуация в България, но в своята поезика Фотев предприема своеобразна аполитичност. По същество той заобикаля политическия момент и в стихотворенията си се задълбочава и се посвещава само на това, с което е свързан пряко и лично. По този начин се превръща в поет на Бургас – градът на неговия най-интимен живот, и той го имплицира в своите стихотворения в много метафори, които са най-разпознаваемият белег и най-характерните градивни елементи на фината му и чувствителна поезия, написана предимно под формата на свободен стих, за който самият той казва:

„А свободният стих според мен е една висша организация на поезията. Трябва да си много голям поет, за да си позволиш ритъма на свободния стих. Трябва да си много органичен“ (Гоцев 1998: 67).

Той е майстор на свободния стих, смятан от непрофесионалната публика за стих, който не е организиран метрично, докато често се забравя, че не само римната схема, метриката и стихосложението са организатори на стиха, а също – словесният ритъм или ритъмът на звуковите стилистични фигури (вж. Новак 2022: 309–326). Така Фотев гради своя свободен стих с повторения, рими, алитерации, асонанси, припеви или чрез смяна на словореда.

При Фотев наистина става дума за много индивидуална поезика, но освен това тя е и доста национално и културно обогатена. В публикуваните разговори на поета с Кирил Гоцев, той споделя, че е израснал с майка си, която му е пяла и рецитирала народни песни. Тази връзка с българската народна поезия е видима от стилистична гледна точка,

тъй като неговите стихове често съдържат реторични фигури, определено характерни за българския – по същество южнославянски – фолклор, или народна поезия, затова в творбите на Фотев често се натъкваме на рими, асонанси, алитерации, ескалации, апосиопези, възклицания, рефрени и обръщения. Срещаме и някои дискурсни практики, характерни за народната, но и за религиозната традиция, която също е културно обусловена. Такъв е например дискурсът на молитвата в „Балада за момичето от японската ваза“, религиозният дискурс в „Из., Спомен за един жив“ или дискурсът на народната балада в стихотворението „Балада за човека с откраднато лице“.

Националната културна ангажираност на Фотев в българското пространство проличава още в самия стил на неговата поезия. Преди да покажа как тя е заложена и през мотива, ще спомена няколко думи за разликите, които се проявяват между културния и национален момент на България и Словения. България е около пет пъти и половина по-голяма от Словения, разделена е на няколко географски и фолклорни региона, в резултат на което в българската поезия можем да открием наличието на зависимост от различни географски влияния, но аз ще се спра само на българското крайбрежие, тъй като Фотев е поетът на Бургас. България има малко повече от 350 километра море. Главните морски градове са Варна, важен пристанищен и туристически център, Бургас, ключов индустриален и пристанищен център на България, Несебър, включен в списъка на ЮНЕСКО, Созопол и Балчик – морски туристически центрове. Освен с отглеждането на плодове и с лозарството, българското крайбрежие е известно и с риболова и пристанищните дейности. Иначе то обхваща по-малко от 10% от повърхността на България, тъй като по-голямата част от страната е във вътрешността, но е изключително важно в икономическо и туристическо отношение. Словения пък е с 46 км море, покрай което има няколко малки, атрактивни за туризъм градчета, особено за местното население. По-често словенците предприемат кратки пътувания до словенското крайбрежие, но местните жители не се препитават от риболов или икономически дейности, свързани с морето. Имаме солниците Пиран и Сечовел, но добивът на сол в тях е повече или по-малко символична дейност, насочена към запазване на историческата памет, на практика единствената крайбрежна дейност, значима за икономиката, е работата на пристанище Копер, една от важните артерии за внос и износ на стоки за Централна и Източна Европа. То работи от 1957 г. и е сред малкото все още държавни компании.

Съдейки по тази информация, може да се каже, че част от българите, по-точно тези по Черноморието, са крайбрежен народ, хора, живещи с морето. За словенците би било трудно да се каже, че сме средиземноморска нация, по-скоро може би алпийска или земеделска, тъй като значителна част от нашата история ние сме живели под чуждо иго и сме си набавяли препитание от стопанства, чиито основни дейности са земеделие и лозарство. Тези две теми намират отражение още в поезията на Валентин Водник (1758–1819), будителят на словенското национално съзнание, който прави това в poemите *Подбуда* и *Доволният Кранц*, където показва на словенците, че имаме основания да се гордеем с благоприятните географски условия за селскостопански дейности, от които можем да имаме изгода, постигната с упорит труд, или у бащата на словенската поезия, авторът, смятан за най-великия словенски поет – Франце Прешерн (1800–1849), напр. в *Наздравницата*, чиято седма строфа е текстът на националния химн, в който с местно словенско вино той вдига тост за своите сънародници, световния мир и съвместното ни съществуване.

Ако се вгледаме в творчеството на българските и словенските поети и обърнем внимание на мотива за морето, сред българите веднага привлича вниманието Христо Фотев, по-голямата част от чиято поезията говори за морето и за крайморския Бургас. Той каза за морето:

„За мен морето, морето на всичките ми възрасти, от първия ми ден до днес, е било винаги различно. В детско-юношеската ми възраст аз не исках да излизам от него, обичах го, сънувах го“ (Гоцев 1998: 83).

В своите стихотворения – в своя опус – Фотев представя морето като метафизична и индивидуална категория и го рисува в много контексти: като алегория на любовта към живота (например в стихотворенията *Мореплавател*, *Морето само живите обича...*), като основно условие за свобода (*Острова – на залива закрила...*, *Сарматско море*), като връзка с щастieto (*Измислила ли е морето?...*), като житейски или любовен път (същото стихотворение), като символ на любовта и живота (*Възхвала на жените*), като връзка с целия свят (*Пристанище*), като основа на всичко, което е и предстои (*Морето!*, *Из „Понтийски мотиви“*), като носител на памет (*Люлееше ме старото пристанище...*), като алегория на любовта (*Морето*), като алегория на жизнерадост и сила (*На улицата до голямото пристанище...*) и като алегория на доброто (*Как искам да бъда добър...*).

При словенците обаче не откриваме каноничен поет на морето или опус на каноничен поет, посветен на морето. Срещат се само отделни стихотворения, в които морето е въведено като мотив. Такова е например стихотворението на Йозе Удович (1912–1986) *Фантазия в града на водата*, от стихосбирката *Огледало на сънищата* (1961), където Венеция е изобразена сюрреалистично, а морето служи само като гротесков елемент. Морето или океанът присъства и в стихотворението на Лойзе Кракар (1926–1995) *Сред търсачите на бисери* от едноименната стихосбирка (1964). Централната тема на творбата проблематизира битието и акцентира върху мотива за търсенето на ценности, който води началото си от ужасите, разиграли се в лагерите, в които е лежал и поетът. В произведението морето служи като метафора за смъртта на онези, които са се удавили в свят без ценности, тоест жертвите на концентрационните лагери и на войната. Така мотивът за морето в тези две стихотворения е крайно различен от начина, по който то е изобразено от Фотев. При Фотев е централен конститутивен елемент на творбата, докато в двете стихотворения на Кракар служи единствено за разгръщане на тема, която съвсем не е свързана с него. Може би най-близо до морето, както го описва Фотев, в словенската модернистична канонична поезия е стихотворението *Южен остров* от Кайетан Кович (1931–2014), публикувано в сбирката *Лабрадор* (1976). Южният остров (подобно на *Суматра* от едноименната творба на сръбския поет Милош Църнянски (1893–1977) е утопично място за бягство от безсмисления свят. Южният остров като смислов топос е крайната цел на лирическият субект в стихотворението, а пътят към крайната цел е обусловен от живота, метафорично представен като море, което в словенската поезия е най-плътното приближаване към поетичното изображение на морето у Фотев, т.е. морето като живот.

Кайетан Кович
ЮЖЕН ОСТРОВ

В мъгли далеч на юг
самотен морски остров
стои и здрачен поздрав
изпраща чак дотук.

Сред светлина и мрак
с вълните се възземе,

*стои известно време
и в миг се скрие пак.*

*А страстното море
с резливата си пяна
гаси солена рана:
та ако той умре*

*и водната му глъб
погълне сред останки
от слюда, мъх и гранки
и острова? О, скръб!*

*Но с отлива голям
в нощта звезда изгрява,
пак кораб преминава
и островът е там.*

(превод Людмил Димитров)

В заключение бих казал следното. Националният културен момент или влияние, което може да се разбира и като традиция, прониква практически във всички сфери на човешкото съществуване и се отразява и в поезията. Фактът, че морето е и важен национален културен елемент поне за част от България, се доказва от творчеството на Христо Фотев, съвременен поет, който по някакъв начин е поет на морето и крайморския Бургас. Поетът осветява морето в различни метафизични и индивидуални контексти и така изгражда българския национален поетичен канон с важно българско попълнение, опоектизираното Черно море. Излазът на Адриатическо море е важен за словенската национална култура, но в историята словенците никога не са били екзистенциално зависими от морето. Това е отразено и в словенската канонична поезия, в която морето по същество няма особено значение, а ако има, от стихотворенията не става ясно, че това море изобщо е Адриатическо.

Цитирана литература:

Амброж 2011: *Ambrož, Darinka et al. Branja 4.* Berilo in učbenik za 4. letnik gimnazij in štiriletnih strokovnih šol. Ljubljana: DZS. Str. 12, 19, 31.

Белчевич 2015: *Bjelčević, Aleksander. Kako poučevati verzologijo: silabotonična metrika in ritmika.* V: *Jezik in slovstvo*, letnik 60, številka 3/4, 23–33, 249.

Гоцев 1998: Гоцев, Кирил. *Разговори с Христо Фотев.* София: Агенция Мериридиани.

Гранитски 2021: Гранитски, Иван: *Идеи, образи и символи в българската поезия през втората половина на XX век и в началото на XXI век.* София: Издателство „Захарий Стоянов“. 399–406.

Димитров 2007: *Dimitrov, Ljudmil. Морето: Петнайсет български поети / Morje: Petnajst bolgarskih pesnikov.* Ljubljana: Mladinska knjiga. 42–45.

Новак 2022: *Novak, Boris, A. Spomin jezika, jezik spomina: študije o pesniškem jeziku: Prosti verz, ki ga ni, a lepo zveni.* Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 309–326.

Стевановски 2023: *Stevanovski, Andraž. Poezija in poetika Hrista Foteva.* Ljubljana: Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo, Oddelek za slavistiko.

Фотев 2002: Фотев, Христо: *Пейзаж от думи*. София: Издателство „Захарий Стоянов“.

Фотев 2014: Фотев, Христо: *Морето, най-голямото събитие*. София: „Прозорец“.

Фотев 2021: Фотев, Христо: *Събрано юбилейно издание*. София: „Милениум“.